دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر
فصلنامه‌ی علمی-پژوهشی فضای جغرافیایی

سال هفدهم، شماره‌ی ۶۰
زمستان ۱۳۹۶، صفحات ۳۰۶-۲۸۷

جمال محمدی[۱]
جابر علی‌زاده [۲]
*حمزه رحیمی[۳]
توحید علی‌زاده[٤]
ناصر علی زاده[٥]

بررسی متغیرهای فردی موثر بر رضایت‌مندی شهروندان از کیفیت محیط زندگی (مطالعهٔ موردی: مقایسهٔ مراکز تجاری–تاریخی کلان‌شهرهای اصفهان و تبریز)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۱۱/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹٦/۰۸/۰۸

چکیده

مقاله حاضر با هدف بررسی متغیرهای مؤثر بر رضایت‌مندی شهروندان از کیفیت محیط زندگی در مراکز تجاری–تاریخی کلان‌شهرها از دیدگاه ساکنان آن با نمونه موردی کلان‌شهرهای اصفهان و تبریز، به دنبال تبیین علمی‌تر و نگاه کارشناسانه‌تر بر عوامل کیفیت محیط می‌باشد. بر این اساس با توجه به مطالعه ادبیات نظری مربوط به کیفیت محیط، چارچوب مفهومی متشکل از عوامل شانزده‌گانه، برای بررسی تدوین و مبانی تحقیق و تحلیل قرار گرفته است. نوع پژوهش، از نظر هدف کاربردی و توسعه‌ای، از لحاظ روش انجام تحقیق، توصیفی–تحلیلی می‌باشد. ویژگی‌های سن، جنس، سطح تحصیلات، رضایت اقتصادی و وضعیت سلامت به‌عنوان ویژگی‌های فردی و مستقل در این راستا شناسایی شده اند تا تأثیرشان بر رضایت‌مندی از کیفیت محیط زندگی و هریک از عوامل

۱- گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه اصفهان.
۲- دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه اصفهان.
*۳- دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه اصفهان و عضو باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان دانشگاه آزاد اسلامی واحد فسا (نویسنده مسئول). E-mail: hamzeh.rahimi1364@gmail.com
٤- کارشناس مهندسی بهداشت محیط دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی تهران.
٥- مدرس هنرستان علم و صنعت آموزش‌وپرورش منطقه اصلاندوز.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

شانزده‌گانه آن به‌عنوان متغیرهای وابسته مورد تحلیل قرار گیرد. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران با در نظر گرفتن فرضیه حداکثر ناهمگنی، برای مجموع دو محدوده مورد نظر ۷٦۸ محاسبه شد. به منظور تحلیل داده‌ها، روش‌های آماری نظیر توزیع فراوانی، آزمون تی تک‌نمونه‌ای، ضریب همبستگی اسپیرمن، فی و کرامر به کار رفت که بدین منظور از نرم‌افزار SPSS استفاده شد. نتایج نشان می‌دهد که میزان رضایت شهروندان از کیفیت محیط در حد مطلوبی قرار ندارد. در ارتباط با میزان آزمون تی تک‌نمونه‌ای در هر دو محدوده مورد بحث، تفاوت به‌گونه‌ای می‌باشد که حتی می‌توان از در نظر گرفتن اختلاف مقدار محاسبه شده (۰/۰۱) نیز صرف نظر کرد. به هر حال با توجه به تفاوت‌های جغرافیایی و فرهنگی نسبی بین ساکنان مرکز تجاری-تاریخی دو کلان‌شهر اصفهان و تبریز، علت این موضوع را می‌توان در تفاوت‌های فردی وابسته به صفات اجتماعی-اقتصادی بررسی کرد. نتایج این بررسی‌ها نشان می‌دهد که متغیر جنسیت و رضایت مالی شهروندان ساکن در مراکز تجاری-تاریخی در ادراک محیط آنان موثر است که در دو جامعه مورد اشاره مورد آزمون قرار گرفته و تأیید می‌شود. تأثیر میزان تحصیلات در ادراک محیطی ساکنان تنها در کلان‌شهر تبریز تأیید می‌شود.

کلید واژه‌ها: کیفیت محیط زندگی، رضایت‌مندی، مرکز تجاری-تاریخی، متغیرهای فردی، کلان‌شهرهای اصفهان و تبریز.

مقدمه

هیچ ساختمان یا فضایی نمی‌تواند نیاز همه افراد را به‌طور کامل برآورده سازد. دامنه وسیع‌تر فرصت‌ها برای تعامل و کنش با یک محیط می‌تواند آن را برای تأمین نیازهای مردمی که از آن استفاده می‌کنند، مناسبت‌تر سازد و بنابراین توانایی محیط را برای رویارویی با نیازهای مختلف افزایش دهد (Chapman, 2006: 130-131). جهت امکان دستیابی بیش‌تر به راه‌های تأمین این نیازها، انسان همواره در طول تاریخ دست به ایجاد تغییراتی در محیط خود زده است؛ اما این تغییرات همواره مطلوب نبوده و در پاره‌ای از مواقع باعث بوجود آمدن محیط‌هایی شده که ملاحظه می‌شود شرایط بشر در سکونتگاه‌های شهری در سرتاسر جهان تنزل یافته است و محیط شهری برای ساکنان موجود شهر و به علاوه برای ساکنان آینده نواحی شهری به طور فزاینده‌ای غیرقابل زندگی و غیر جذاب شده است (Fakhruddin, 1991: 95) که تنزل کیفیت محیط سکونتی را به همراه داشته است. از سویی دیگر کیفیت، مفهوم پیچیده‌ای است که معانی متفاوت را با توجه به موقعیت‌ها و شرایط گوناگون یدک می‌کشد. بشر امروزه همیشه به خدمات با کیفیت بالا نیاز داشته است ولی فهم مفهوم کیفیت و فرایند آن، تغییرات زیادی در ذهن ایجاد می‌کند (ZerenGulersoy et al, 2009: 110). لذا کیفیت محیط شهری، بستگی زیادی به کیفیت زیرساخت‌ها و مدیریت مناسب دارد (Islam, 1997). کیفیت زندگی ساکنان که چند بعدی می‌باشد و عناصر مختلفی را در بر می‌گیرد، در کنش متقابل با محیط زندگی قرار دارد (Ahu, 2005: 32)؛ بنابراین توسعهٔ همزمان ایده‌های کیفیت محیط شهری و

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

شاخص‌های آن، یک فعالیت هدفمند است (Brown, 2003: 86)، زیرا بسیاری از ناهنجاری‌های رفتاری در جوامع شهری، مانند خشونت، پرخاشگری، تجاوز به حقوق دیگران و رعایت نکردن قانون ضمن داشتن ریشه‌های تاریخی، فرهنگی و اقتصادی در کیفیت فضاهای سکونتی و کاری آنان نهفته است (Rahnamai, 2005: 19). لذا نگرانی درباره کیفیت زندگی مدرن از خصوصیات جامعهٔ معاصر است (Pacione, 2003: 19) که می‌تواند تابعی از کیفیت محیط باشد. همچنین تنزل در کیفیت محیط شهری می‌تواند نتیجهٔ بعضی فعالیت‌های اقتصادی باشد. زمانی که جمعیت شهری افزایش می‌یابد افزایش فعالیت‌ها از محدوده‌های قابل تحمل در مناطق شهری تجاوز می‌کند (Majumder et al, 2007: 2) که به ناچار با تخریب محیط شهری همراه است. منطقهٔ سهٔ شهر اصفهان و منطقه هشتِ شهر تبریز که مهم‌ترین بخش تاریخی-تجاری این شهرها محسوب می‌گردند دارای ساختار ارگانیک بوده و با وجود تصرفات صورت گرفته در این مناطق، همچنان بافت سنتی این مراکز حفظ شده است. این مناطق از قدمت تاریخی زیادی برخوردار می‌باشند و نقش تجاری آن‌ها از گذشته تاکنون انکارناپذیر می‌باشد. از خصیصه‌های این مناطق قرار گرفتن مهم‌ترین آثار تاریخی و فرهنگی و مراکز تجاری بزرگ در این محدوده‌ها می‌باشد که این مناطق را به مهم‌ترین مراکز تاریخی و تجاری شهرهای خود تبدیل کرده است. سنجش کیفیت محیط در این محدوده‌ها به دلیل اهمیت محدوده مورد مطالعه که یک عامل تأثیرگذار در ادراک عمومی از کیفیت زندگی است، امری لازم و ضروری است تا ضمن شناسایی وضعیت کیفیت محیط در این مناطق و تلاش در جهت بهبود آن الگوهای مناسب کیفیت محیطی برای توسعه‌های جدید که با برنامه و طرح‌ریزی قبلی شکل می‌گیرند، شناسایی شده و به کار گرفته شود. بافت مرکزی شهر تبریز از لحاظ کیفیت محیط، دچار مشکلاتی از جمله تراکم زیاد، ترافیک سنگین، آلودگی صوتی، آلودگی هوا و ... می‌باشد. عوامل سازندهٔ محیط در این بافت عملکرد چندان مناسبی را نداشته و در رضایت‌مندی مردم از محیط زندگی‌شان تأثیر منفی داشته است، به طوری که بر اساس بررسی‌های به عمل آمده همواره شاهد مهاجرت مردم اصیل این منطقه به مناطق دیگر شهر هستیم.

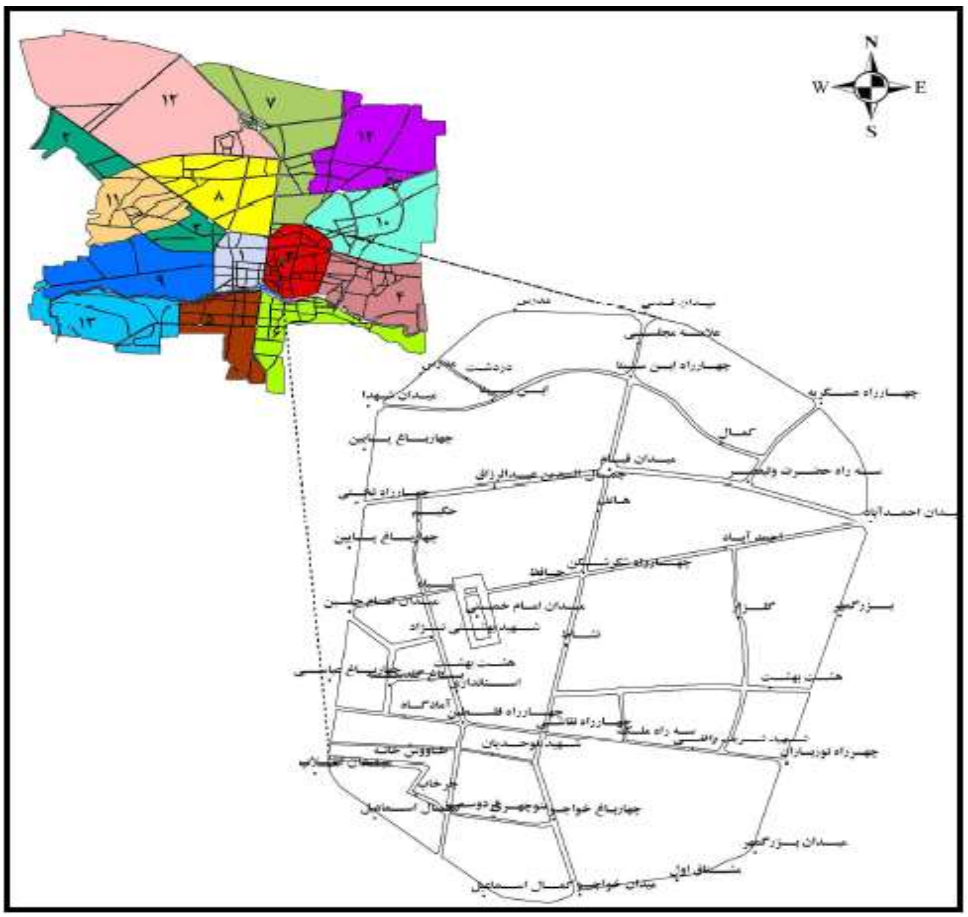
با وجود تلاش‌های صورت گرفته در سال‌های اخیر طرح‌های مختلف در این منطقه اجرا شده و یا در حال اجراست، همچنان مشکلات عدیده‌ای در این محدوده برای ساکنان آن مشاهده می‌شود. مشکلات کیفیت محیط منطقهٔ سه اصفهان نیز اشتراکات بسیاری با منطقهٔ هشت تبریز دارد به طوری که مشکلات مطرح شده (آلودگی صوتی، تراکم زیاد و ترافیک و ...) برای محیط مرکزی شهر تبریز در این منطقه با نسبت زیاد در این منطقه مشهود است. هدف این مقاله بررسی متغیرهای مؤثر بر رضایت‌مندی شهروندان از کیفیت محیط زندگی در مراکز تجاری- تاریخی کلان‌شهرهای اصفهان و تبریز از دیدگاه ساکنان آن است تا با تبیین علمی‌تر و نگاه کارشناسانه‌تر بر عوامل کیفیت محیط، الگوهای مناسب‌تری جهت برنامه‌ریزی‌های آتی ارایه دهد.

معرفی محدوده مورد مطالعه

شهر تاریخی اصفهان، به‌عنوان مرکز استان و شهرستان و بزرگ‌ترین مرکز شهری در مرکز ایران می‌باشد. به لحاظ جمعیت بعد از تهران و مشهد سومین شهر بزرگ ایران و یک‌صد و هفتاد و یکمین شهر پر جمعیت دنیاست.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

جمعیت شهر اصفهان ۱۷۵۶۱۲۶ نفر است (Statistical Center of Iran, 2012). شهر اصفهان با طول جغرافیایی ۵۱ درجه و ۳۹ دقیقه و ٤٠ ثانیهٔ شرقی و عرض جغرافیایی ۳۲ درجه و ۳۸ دقیقه و ۳۰ ثانیه شمالی قرار گرفته است (Shafaghi, 2003: 16). بر اساس نظام منطقه‌بندی شهرداری اصفهان، این کلاشهر به ١٤ منطقهٔ شهری تقسیم شده است (پایگاه اطلاع رسانی شهرداری اصفهان). منطقهٔ سه شهرداری اصفهان یکی از مناطق چهارده‌گانهٔ شهرداری می‌باشد که جمعیت آن بر اساس برآورد سال ۱۳۸۸، ۱۱۱۸۹٦ نفر می‌باشد (پایگاه اطلاع رسانی منطقه سه شهرداری اصفهان). این منطقه دارای عالی‌ترین آثار تاریخی و فرهنگی نظیر میدان نقش جهان، باغ چهل‌ستون، سی‌وسه‌پل، عالی قاپو، مسجد جامع اصفهان و ... می‌باشد که شهرتی جهانی دارند. منطقهٔ ۳ شهرداری اصفهان مرکز اصلی تاریخی، فرهنگی و تجاری شهر محسوب می‌گردد که باعث جذب تعداد کثیری از مردم به منطقه در ایام مختلف سال و تراکم زیاد در منطقه می‌شود.

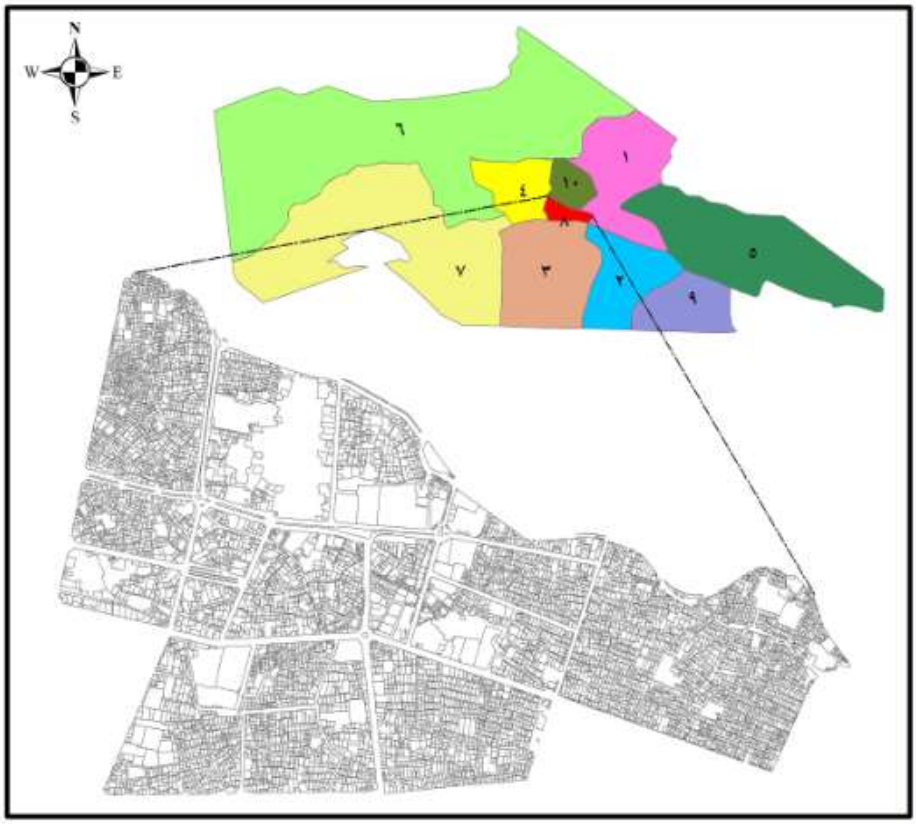

شکل ۱: موقعیت محدوده مورد مطالعه در شهر اصفهان

شهر تبریز، یکی از شهرهای بزرگ ایرانو مرکز استان آذربایجان شرقی است. این شهر بزرگ‌ترین شهر منطقهٔ شمال‌غرب (آذربایجان) بوده و قطب اداری، ارتباطی، بازرگانی، سیاسی، صنعتی، فرهنگی و نظامی این منطقه شناخته

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

می‌شود (The foundation Islamic Encyclopedia, 2002: 381) شهر تبریز با جمعیتی بالغ بر ۱۴۹۴۹۹۸ نفر از لحاظ جمعیتی پنجمین شهر بزرگ کشور است و در دنیا در رتبهٔ ۲۲۶ قرار دارد (Statistical Center of Iran, 2012). بر اساس طرح جامع شهر تبریز و به منظور ارائه خدمات مناسب به شهروندان و با توجه به بافت قدیمی گسترش و توسعه شهر و عدم تمرکزگرایی، شهر تبریز به ۱۰ منطقه شهرداری تقسیم شده که از میان این مناطق ده‌گانه، منطقه هشت، به عنوان منطقه تاریخی و فرهنگی بیش‌ترین مراکز تاریخی و آثار فرهنگی را در بر می‌گیرد، همچنین از دیر باز به علت اهمیت مرکزیت شهری، اکثر مراکز ادارات دولتی، سازمان‌ها، نهادها و مراکز اقتصادی و تجاری، بیمه و بانکداری، امنیتی و قضایی، اتوبوس‌رانی و ارتباطات و غیره در این محدوده احداث شده‌اند (Khamachi, 2005: 16) این شهرداری شامل جالب‌ترین آثار تاریخی و بسیار ارزشمند چون بازار تبریز، مساجد عالی مانند مسجد جامع، مسجد کبود، مدارس مشهور و خانه‌های باشکوه را در بر گرفته است. منطقهٔ تاریخی فرهنگی شهر تبریز هم اکنون دارای ۳۱۴۳۸ نفر جمعیت است و از پر تراکم‌ترین و پر ترافیک‌ترین مناطق شهر محسوب می‌شود.

شکل ۲: موقعیت محدوده مورد مطالعه در شهر تبریز

نوع پژوهش، از نظر هدف کاربردی و توسعه‌ای، از لحاظ روش انجام تحقیق، توصیفی-تحلیلی بوده و در قسمت‌هایی از کار از روش همبستگی استفاده شده و بر اساس ماهیت داده‌ها از نوع کمّی می‌باشد. چارچوب نظری

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

با استفاده از روش کتابخانه‌ای و مرور ادبیات مربوط به کیفیت محیط انجام شده است. سنجش کیفیت محیط با استفاده از دیدگاه کیفیت زندگی، همچنین بررسی عوامل دخیل در آن بر اساس دیدگاه جغرافیای رفتاری انجام پذیرفته است. در این راستا روش‌ها و شاخص‌هایی که در رابطه با کیفیت محیط وجود داشت، مورد بررسی قرار گرفت و در نهایت شاخص‌های اثر محور مبتنی بر رضایت‌مندی شهروندان جهت رسیدن به هدف پژوهش انتخاب شده است. ویژگی‌های سن، جنس، سطح تحصیلات، رضایت اقتصادی و وضعیت سلامت به‌عنوان ویژگی‌های فردی و مستقل در این راستا شناسایی شده اند تا تأثیرشان بر رضایت‌مندی از کیفیت محیط زندگی و هریک از عوامل شانزده گانهٔ آن به‌عنوان متغیرهای وابسته مورد تحلیل قرار گیرد. بر این اساس، مدل ارزیابی کیفیت محیط با ایجاد نمودار درختی با روش تجزیه‌ای (بالا به پایین) و در چهار سطح طراحی شد. سپس با شناخت محدوده مطالعاتی و انتخاب دو محدوده در مرکز تجاری دو کلان‌شهر تبریز و اصفهان که منطبق بر بافت تاریخی این دو کلان‌شهر نیز می‌باشد، برای انجام تحقیق مناسب تشخیص داده شدند و شناسایی ویژگی‌های این دو محدوده، به منظور آزمون فرضیه‌های تحقیق در محل و انجام بررسی‌های میدانی اقدام به جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز گردید. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران برای هر دو محدوده به صورت مستقل و با ضریب اطمینان ۹۵ درصد و همچنین با در نظر گرفتن فرضیه حداکثر ناهمگنی (p=q=۰/۵) برابر ۳۸٤ برای هر کدام از کلان‌شهرهای اصفهان و تبریز به صورت منفک برآورد شد که مجموع دو محدوده مورد نظر شامل ۷٦۸ پرسشنامه و حجم نمونه می‌باشد. در این راستا نمونه‌گیری از جامعه آماری به روش نمونه‌گیری احتمالی ساده استفاده شد که از ارزش علمی نیز برخوردار می‌باشد.

ارزش‌گذاری داده‌ها با استفاده از طیف پنج گزینه‌ای لیکرت صورت پذیرفته است. در بررسی روایی پرسشنامه از روایی صوری (ذهنی)، نظرات کارشناسان و مطابقت با مطالعات قبلی استفاده شده است. برای پایایی ابزار سنجش نیز از شیوه پیش‌آزمون و محاسبه آلفای کرونباخ استفاده شده است. عدد به دست آمده از محاسبه آلفا برای ۵۰ پرسشنامه مقدماتی (۰/۸۳) می‌باشد که بیشتر از حداقل تعریف شده برای آلفا (۰/۷)[٦] می‌باشد.

تحلیل داده‌ها به صورت مقایسه‌ای بوده که با استفاده از نرم‌افزار اس پی اس اس و بایری روش‌های آماری نظیر توزیع فراوانی، آزمون تک نمونه‌ای، ضریب همبستگی اسپیرمن، فی و کرامر صورت گرفته است.

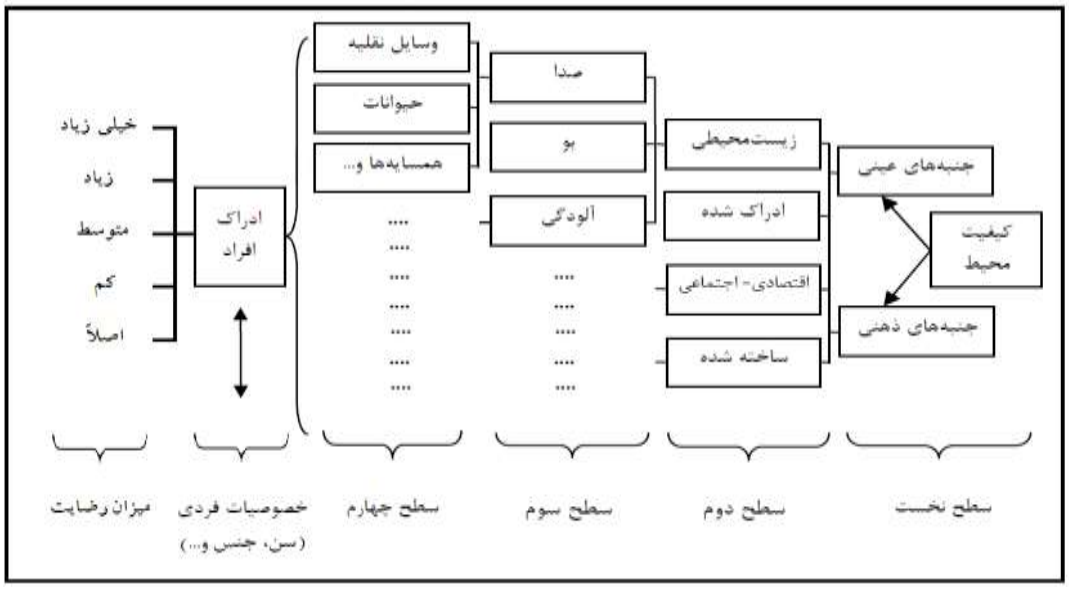
مواد و روش‌ها

با توجه به مفهوم چندگانه و سلسله مراتبی کیفیت محیط، می‌توان مدل نظری کیفیت محیط را در قالب (شکل ۲) تبیین نمود. در این مدل سعی بر این بوده که موارد حاصل از نتایج بررسی تئوری‌های مختلف کیفیت محیط شهری در نظر گرفته شود. این نمودار بر اساس رویکرد از بالا به پایین و ایجاد درخت ارزش کیفیت محیط در چهار سطح شکل گرفته است. در سطح اول درخت ارزش، کیفیت محیط قرار دارد، این مفهوم در این سطح قابل اندازه‌گیری و

٦- این مقدار در برخی از منابع ۰/٦۵ نیز بیان شده است اما عدد متداول آن ۰/۷ می‌باشد.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

ارزش‌گذاری نمی باشد. در سطح دوم معیارهای اصلی سازندهٔ کیفیت محیط در نواحی سکونتی در چهار بعد مد نظر گرفته است؛ بعد اقتصادی- اجتماعی، بعد زیست محیطی، بعد کالبدی یا ساخته شده و بالاخره بعد ادراک شده؛ اما نکته‌ای که باید به آن اذعان داشت، این است که ابعاد ذکر شده صرفاً به منظور سهولت مطالعه و طبقه‌بندی داده‌های به‌دست آمده صورت گرفته است، زیرا ابعاد محیط شهری حالتی در هم تنیده دارند و نمی‌توان به طور کامل آن‌ها را از هم تفکیک کرد.

شکل ۳: مدل مفهومی کیفیت محیط، ابعاد و عوامل شانزده گانهٔ آن

در سطح سوم هرکدام از معیارها به زیرمعیارهای مربوطه تقسیم شده است، برای بعد اقتصادی-اجتماعی، معیارهای تسهیلات شهری، روابط اجتماعی، شلوغی، امنیت در نظر گرفته شده است. صدا، بو، آلودگی، زباله و فضای سبز معیارهای تشکیل دهندهٔ بعد زیست‌محیطی را تشکیل داده‌اند. بعد کالبدی (ساخته‌شده) از معیارهای ساختمان‌ها، شبکهٔ دسترسی، دسترسی به خدمات تشکیل شده است. بعد ادراک شده دارای معیارهای نظم، خوانایی، سرزندگی و تعلق مکانی می‌باشد. در سطح چهارم جز معیارهای تعریف شده (به صورت سنجه‌هایی) بر اساس شاخص‌های کیفیت محیط (رضایت‌مندی- احساس آزردگی) آورده شده است. مجموع سنجه‌های مورد استفاده برای تحلیل این سطح، بالغ بر ۹۵ معیار می‌باشد که به منظور پرهیز از اطاله سخن از ذکر آن‌ها در متن مقاله پرهیز شده است.

مبانی نظری

- دیدگاه‌های نظری در ارتباط با کیفیت محیط زندگی و رضایت مندی از آن

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

تمرکز روی کیفیت محیطی به عنوان کلیدی برای پژوهش در جغرافیای اجتماعی شهری می‌باشد. بر این اساس جغرافیای اجتماعی شهری تلاش قابل ملاحضه‌ای برای ارزیابی محیط‌های مختلف سکونتی معطوف داشته است (Pacione, 1984). جغرافی‌دانان همواره هدف غایی از مطالعات جغرافیایی را ارتقاء کیفیت زندگی انسان عنوان کرده‌اند. در تعاریف متعدد که از علم جغرافیا از زمان‌های بسیار دور (از زمان ارتوستن) تاکنون ارایه شده است برای رابطهٔ متقابل انسان و محیط تأکید داشته است. جغرافی‌دانان همواره در پی بهینه کردن این رابطه در جهت مطلوبیت بخشی به زندگی انسان بوده اند. این پژوهش در قالب دیدگاه مکتب جغرافیای رفتار فضایی سعی در تبیین ویژگی‌های فردی تأثیرگذار بر ادراک شهروندان از کیفیت محیط زندگی را دارد. مکتب رفتار فضایی در پی شناخت نقشه‌های ذهنی افراد و پرده‌برداری از ادراکات عمیق آن‌ها در بارهٔ مکان‌ها است (Shakooei, 2005: 111)؛ اما در این دیدگاه ویژگی‌های فردی نیز در این ارتباط تأثیرگذار می‌باشند، به بیانی دیگر در فرایند ادراک افراد از کیفیت محیط صافی‌هایی وجود دارد که آن را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در تبیین رابطه رفتار انسان و محیط الگوهای مختلفی ارایه شده است. از جمله آن؛ الگوی ماشین‌انگار، الگوی ادراکی-شناختی-انگیزشی، الگوی رفتاری، الگوی بوم-شناختی یا الگوی نظام‌های اجتماعی انسان می‌باشد. بررسی این الگوها نشان می‌دهد، در ابتدا نوع نگاه به رفتار انسان و محیط رابطه استاتیک و حاکی از تأثیرپذیری شدید انسان از محیط بوده است (الگوی ماشین‌انگار انسان) اما به مرور زمان دیدگاه‌ها به سمتی سوق پیدا کرده که رفتار انسان و محیط به صورت در هم تنیده، با هم و به صورت پویا و در حال تغییر مورد بررسی قرار می‌گیرند که این همان الگوی بوم شناختی را تداعی می‌نماید (Altman, 2003: 248-249).

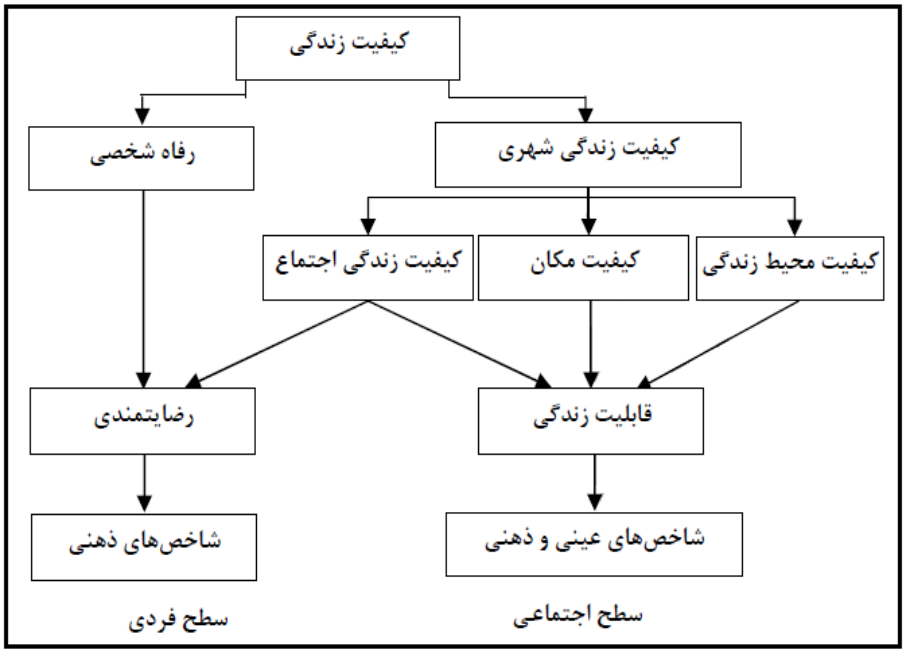
در این مطالعه از اصول مطرح در الگوی بوم‌شناختی جهت تحلیل رابطه ادراک شهروندان از کیفیت محیط زندگی بهره گرفته شده است. رونالد جانسون در این باره بر این اعتقاد است که در زمان ما هدف بسیاری از جغرافی‌دانان این است که در سراسر جهان با حذف نابرابری‌های شدید اجتماعی و اقتصادی، همه خانواده‌ها بتوانند به شغل دایمی، مسکن سالم، بهداشت و درمان، آموزش و امنیت (Shakooei, 2005: 156) و به‌طور کل به یک حد رضایت‌بخش از زندگی دست یابند. مطالعه ادبیات کیفیت زندگی نشان می‌دهد که این مفهوم بر دو موضوع تمرکز دارد: رفاه شخصی و کیفیت زندگی شهری. در حالی که رفاه شخصی بر فرد مترتب است؛ کیفیت زندگی شهری به محیط مرتبط می‌باشد.

تمامی مطالعات کیفیت زندگی تحت دو سرفصل شاخص‌های عینی و ذهنی صورت می‌گیرند، بنابراین یکی از مشخصات اصلی و بنیادی کیفیت زندگی، چند بعدی بودن آن است (Allen,Vogt and Cordes, 2002: 14). شاخص‌های عینی، محیط زندگی و کار را تشریح می‌کنند، شاخص‌های ذهنی راه‌هایی که مردم شرایط اطرافشان را درک و ارزیابی می‌کنند، تشریح می‌نمایند. به طور کل شاخص‌ها ذهنی برای اندازه‌گیری رفاه شخصی مورد استفاده قرار می‌گیرد و شاخص‌های عینی برای مقایسهٔ شهرها و مکان‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرند. با توجه به شاخص‌های ذهنی، رفاه شخصی بر اساس رضایت‌مندی هدف می‌باشد، در حالی که شاخص‌های عینی، کیفیت زندگی شهری را

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

با توجه به قابلیت زندگی بودن آن نشان می‌دهد (Levent, 2006: 4). شاخص‌های ذهنی برای اهداف برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری نسبت به شاخص‌های عینی ارجح‌تر است، زیرا این شاخص‌ها بازخوردهای ارزشمندی را برای برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران فراهم می‌کنند (Das, 2008: 298).

در این راستا کیفیت محیط که بخشی از قابلیت‌های محیط می‌باشد (Lang, 2005: 91) بر اساس ادراک محیطی افراد مورد بررسی قرار می‌گیرد. ادراک محیط فرآیندی است که از طریق آن انسان داده‌های لازم را بر اساس نیازش از محیط پیرامون خود برمی‌گزینند. لذا می‌توان آن را هدفمند دانست که به فرهنگ، نگرش و ارزش حاکم بر تفکر ادراک کننده بستگی دارد. در حقیقت ادراک محیطی، از تعامل ادراک حسی و شناخت که در ذهن انسان تجربه‌شده‌اند حادث می‌شوند. در این فرایند نقش محیط به عنوان عامل اساسی در رشد، توسعه و در نهایت در یادگیری مورد توجه قرار می‌گیرد (Matlabi, 2002: 56).

شکل ٤: اجزای تشکیل دهنده کیفیت زندگی (Levent, 2006: 5)

- کیفیت محیط

تعاریف متفاوتی از کیفیت محیط وجود دارد:

لانسینگ و مارانز (۱۹٦۹): محیط با کیفیت بالا احساسی از رفاه و رضایت‌مندی را از طریق ویژگی‌هایی که ممکن است فیزیکی، اجتماعی یا سمبلیک باشد، به ساکنانش انتقال می‌دهد. وجوه خاصی از شاخص‌های کیفی نظیر سلامت و امنیت در ترکیب با جنبه‌های راحتی و جذابیت محیط می‌تواند مفهومی عمیق‌تر از واژه کیفیت محیطی را تداعی کند (Van kamp et al, 2003: 7). کیفیت محیطی به عنوان شاخصی برای اندازه‌گیری درجه‌ای از محیط که برای زیستن انسان مناسب می‌باشد، مورد استفاده قرار گرفته است. بر طبق استانداردهای برنامه شهر چین، مفهوم

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

کیفیت محیطی شهر می‌تواند چنین تعریف شود: کیفیت محیطی شهر در درجه‌ای است که تمام محیط یا برخی عناصر محیط در مقیاس شهر همانند اتمسفر و آب جهت زیست انسان، اقتصاد شهری و محیط اجتماعی مناسب باشد (Dou kaili, 2003: 6).

- روش‌ها و مراحل سنجش کیفیت محیط در نواحی سکونتی

سنجش کیفیت محیط اولین مرحله در اداره کردن و مدیریت کیفیت محیط نواحی سکونتی شهری می‌باشد (Van poll, 1997: 5). با توجه به اینکه کیفیت محیط یک مفهوم تک بعدی نیست، بلکه مجموعه‌ای از متغیرها می‌باشد (Crap and zawadski, 1976: 242)، لذا در سنجش کیفیت محیط‌های مسکونی ویژگی‌های متعددی باید به طور همزمان مورد توجه قرار گیرد، کمّی کردن کیفیت محیط یک مسألهٔ پیچیده است. کیفیت محیط‌های سکونتی یک ارزش ذهنی می‌باشد. برای ارزیابی ذهنی (همچون کیفیت محیط) موضوعات ویژگی چندگانه (همچون محیط‌های مسکونی شهری) طی کردن چندین مرحله مورد نیاز است که در زیر معرفی شده است (Van poll, 1997: 29). در هر مرحله می‌توان تکنیک‌ها و روش‌های مختلفی به کار برد.

- مرحله یک: شناسایی ویژگی‌ها و ساختاربندی آن‌ها

منابع و روش های مختلفی برای شناسایی و ساختاربندی ویژگی‌های مرتبط با موضوع وجود دارد. ویژگی‌ها را می‌توان با استفاده از مصداق‌های مشابه، مرور ادبیات مربوطه و یا توسط مصاحبه (مستقیم یا غیر مستقیم) با اشخاص مرتبط با موضوع استخراج کرد (Van poll, 1997: 30). برای ساختاربندی ویژگی‌ها دو روش وجود دارد: روش تجزیه‌ای کل به جزء (از بالا به پایین) و ترکیبی جزء به کل (از پایین به بالا). حاصل کار هر دو روش ایجاد درخت ارزش به صورت سلسله‌مراتبی می‌باشد (Hajinegad et al, 2012: 69).

- مرحله دوم: ارزش‌گذاری ویژگی‌ها

چندین روش تخمین برای تعیین ارزش ویژگی‌ها وجود دارد. به عنوان مثال می‌توان به روش رتبه‌بندی و تخمین میزان[۷]، تخمین طبقه‌بندی[۸] و ارزش‌گذاری مستقیم[۹] اشاره کرد. در روش ارزش‌گذاری مستقیم یک موضوع به صورت مستقیم ارزش‌گذاری می‌شود. در روش تخمین طبقه‌بندی ابتدا دسته‌بندی‌هایی صورت می‌گیرد. سپس هر دسته مطابق با تعاریف یک ارزش ذهنی می‌گیرد. در روش تخمین میزان موضوعات مطابق با جذابیت و ترجیحاتشان رتبه‌بندی می‌شوند. بدین ترتیب که بیش‌ترین موضوع جذاب و مرجح، بالاترین رتبه را می‌گیرد (Van poll, 1997: 32).

- مرحلهٔ سوم: سنجش وزن نسبی ویژگی‌ها

7- Ranking and Ratio Estimation
8- Category Estimation
9- Direct Rating

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

چندین روش برای سنجش وزن ویژگی‌ها موجود می‌باشد. از جمله می‌توان به رویکرد سودمندی چندمتغیره[۱۰] (MAU)، تحلیل پیوسته[۱۱](CA)، تحلیل چند رگرسیون سلسله‌مراتبی[۱۲](HMR)، روش مقایسهٔ عاقلانهٔ زوجی[۱۳]، روش وزن‌دهی نوسانی[۱۴] و ... اشاره کرد (See Clemen, 1991).

- مرحلهٔ چهارم: جمع ارزشی وزن‌های تخصیص داده شده

در این مرحله پس از وزن دهی و برآورد ارزش معیارها، به منظور رسیدن به هدف که سنجش کیفیت محیط در فضاهای شهری است، باید یک ارزش کلی از ترکیب ارزش معیارها به‌دست می‌آید که به آن اصطلاحاً اجتماع سازی[۱۵] گفته می‌شود. مدل افزودنی[۱۶]، مدل‌های اجتماع سازی خطی، چندخطی و غیرافزودنی از جمله روش‌هایی است که در این مرحله مورد استفاده قرار می‌گیرند (Ibid: 34-35).

- مرحلهٔ پنجم: تحلیل میزان حساسیت

تحلیل میزان حساسیت، کنترل کردن نتایج تحقیق از نظر میزان تعمیم‌پذیری آن‌ها است (Ibid: 35).

- شاخص‌های کیفیت محیط

تحقیقات مربوط به شاخص‌های شهری یکی از زمینه‌های نهضت شاخص‌های اجتماعی است که در اواخر دههٔ ۱۹۶۰ توسط ریموند بائر بنیان‌گذاری شد. شاخص‌های شهری چنین تعریف شده است: آمار، سری‌های آماری و یا هرگونه شواهد دیگری که برای ما این امکان را فراهم می‌سازد که بر اساس اهداف و ارزش‌هایمان وضعیت موجود و آینده را ارزیابی کرده و همچنین طرح‌ها و برنامه‌های خاص را مورد ارزیابی قرار داده و آثار آن‌ها را ارزیابی کرده و همچنین طرح‌ها و برنامه‌های خاص را مورد ارزیابی قرار داده و آثار آن‌ها را مشخص نماییم (Bahraini & Tabibiyan, 1999: 45). مجموعه عواملی که برای سنجش کیفیت محیط مد نظر قرار می‌گیرند روی هم رفته نیمرخ کیفیت محیطی حوزهٔ مورد مطالعه را به وجود می‌آورند. نیمرخ یک نمای سریع و آسان از شرایط محیط بر حسب عوامل محیطی مرتبط فراهم می‌آورد (Van Poll, 1997: 5) و بستر را برای شروع برنامه‌ریزی و تدوین استراتژی‌های توسعهٔ حوزهٔ مورد مطالعه به‌دست می‌دهد. در (جدول ۱) به برخی شاخص‌ها و مؤلفه‌های مستخرج از مطالعات انجام گرفته در این زمینه اشاره شده است:

10- Multi-Attribute Utility Analysis
11- Conjoint Analysis
12- Hierarchical Multi Regression Analysis
13- Pair-Wise Comparison
14- Swing-Weighing
15- Aggregation
16- Additive model

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

جدول ۱- مؤلفه‌های کیفیت محیط

محقق	مؤلفه‌های کیفیت محیط
Jane Jacobs, 1961	ملحوظ داشتن فعالیت‌های مناسب پیش از توج به نظم بصری محیط؛ استفاده از کاربری مختلط چه به لحاظ نوع استفاده و چه از نظر حضور ابنیه با سن‌های مختلف در یک ناحیه؛ توجه به عنصر خیابان؛ نفوذپذیر بودن بافت که به مفهوم پیشنهاد اختلاط اجتماعی؛ و انعطاف‌پذیر بودن فضاها.
Lansing and Marans, 1969	باز بودن، راحتی، جذابیت، نگهداری، صدا و ارتباط آن‌ها با ساکنان محله شان.
Carp and Zawadski, 1976	صدا، زیبایی، همسایه‌ها، ایمنی، تحرک، آزار و اذیت.
Kevin Lynch, 1981	سرزندگی، معنی (حس)، سازگاری، دسترسی، کنترل و نظارت و همچنین دو فوق معیار: فوق معیار کارایی و فوق معیار عدالت.
Bently et al, 1985	نفوذ پذیری، تنوع، خوانایی، انعطاف‌پذیری، سازگاری بصری، غنا، قابلیت شخصی‌سازی؛ همچنین در سال ۱۹۹۰ سه معیار، کارایی از نظر مصرف انرژی، پاکیزگی حمایت و پشتیبانی از حیات وحش به آن اضافه کردند تا کاستی های معیارهای قبلی را بپوشاند.
Jacobs and Appleyard 1987	سرزندگی، هویت و کنترل، دسترسی به فرصت‌ها، تخیل و شادی، اصالت و معنا، زندگی اجتماعی و همگانی، خود اتکایی شهری، محیطی برای همه.
Southworth, 1988	ساختار، خوانایی، فرم، حس مکان، هویت، دیدها و مناظر، مقیاس انسانی یا پیاده.

Hajinegad et al, 2012: 69

از مباحث مطرح شده در رابطه با مؤلفه‌های سازندهٔ کیفیت محیط چنین نتیجه گرفته می‌شود که مباحث کیفیت محیط یک مفهوم چندبعدی[17] و سلسله‌مراتبی[18] است. دو نوع شاخص برای سنجش کیفیت محیط قابل تشخیص می‌باشد. شاخص‌های مشاهدهٔ کارشناسی و شاخص‌های اثر محور هرکدام از این شاخص‌ها مزایا و معایب خودشان را دارند. این شاخص‌ها که بر اساس ویژگی‌های واقعی محیط هستند شامل شاخص‌هایی که به‌وسیلهٔ روش‌های فیزیکی و همچنین از طریق خود انسان‌ها قابل بررسی و اندازه‌گیری هستند (Ibid: 7).

- شاخص‌های اثرمحور

این اثرات، واکنش‌های ادراکی و عاطفی برانگیخته شده از شرایط محیط سکونتی می‌باشد. معیار اندازه‌گیری این اثرات، سنجش میزان رضایت‌مندی و یا احساس آزردگی شخص نسبت به شرایط سکونتی‌اش می‌باشد (Ibid: 8).

الف- رضایت‌مندی: مطالعات اولیه مربوط به رضایت‌مندی بیش‌تر بر اساس دیدگاه‌های تک بعدی دنبال شده است. به عنوان مثال برخی از محققان مراحل درک میزان رضایت‌مندی افراد را با دیدگاه ادراکی توصیف کرده‌اند. بدین ترتیب که یک فرد (زن/ مرد) با توجه به یک مجموعه از نیازها و آرزوهایی که دارد، شرایط فعلی سکونتی‌اش

17- Multi-dimensional
18- Hierarchical

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

(واحد مسکونی/ واحد همسایگی) را ارزیابی می‌کند. نیازها و آرمان‌های احساس شده از طرف یک فرد، مجموعه‌ای از هر دو ویژگی‌های فردی (همچون طبقهٔ اجتماعی، مرحلهٔ زندگی و ...) و معیارهای فرهنگی تأثیرگذار بر روی فرد می‌باشد. در دهه‌های اخیر، رضایت‌مندی در تحقیقات مرتبط با سنجش میزان کیفیت محیط در نواحی سکونتی مطرح شده است. در یک مطالعه که توسط لامسینگ و مارانس در سال ۱۹۶۹ صورت گرفت: یک محیط با کیفیت بالا، احساس رفاه و رضایت مندی به جمعیتش را به واسطهٔ ویژگی‌هایی که ممکن است فیزیکی، اجتماعی و یا سمبلیک باشد، منتقل می‌کند (Lansing and Marans, 1969: 195-199). بدین ترتیب از دیدگاه پژوهشگران مختلف رضایت‌مندی به‌عنوان یک معیار عام برای سنجش کیفیت محیط شده است.

اندازه‌گیری میزان رضایت از سکونت‌گاه پیچیده است و به بسیاری از عوامل بستگی دارد (Hajinegad et al, 2012: 73). با بررسی و مرور ادبیات مربوط به میزان رضایت از محیط سکونتی مشخص شده که درک میزان رضایت از سوی هر شخص و در شرایط مختلف شخصی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و فیزیکی متفاوت می‌باشد. اضافه کردن ویژگی‌های شخصی به تجزیه‌وتحلیل‌ها قدرت پیش‌بینی را بالاتر می‌برد (Van Poll, 1997: 22). پژوهشگران مختلفی تأثیر این متغیرها را بر روی میزان ادراک رضایت‌مندی بررسی کرده‌اند. از جمله خصوصیات فردی مؤثر بر رضایت می‌توان به عوامل جمعیتی، شخصیتی، ارزش‌ها، انتظارات، مقایسه با سایر سکونتگاه‌ها و امید به آینده اشاره کرد (Hajinegad et al, 2012: 73). برخی از ویژگی‌های شخصی و خانوار همچون سن، جنسیت و مالکیت بر روی ادراک کیفیت محیط تأثیر می‌گذارند.

ب- احساس آزردگی: احساس آزردگی به عنوان یک احساس نارضایتی همراه با هر عامل یا شرایطی که بر این باوریم تأثیر بدی بر روی فرد و یا یک گروه می‌گذارد تعریف شده است (Lindvall and Radford, 1973: 1-36). احساس آزردگی اغلب به عنوان معیاری برای سنجش پیامدهای منفی محرک‌های احساسی از در معرض قرار گرفتن با عوامل مختلف محیطی (همچون صدا، بوی بد، خطرات ایمنی (اجتماعی)، ازدحام) به‌کار رفته است. لذا تأثیر منفی‌ای بر روی رضایت‌مندی سکونتی می‌گذارد (Van poll, 1997: 17).

یافته‌ها و بحث

به منظور به‌دست آوردن میزان رضایت‌مندی شهروندان از کیفیت زندگی و معیارهای منتخب، از دیدگاه شهروندان از آزمون تی تک نمونه‌ای[19] استفاده شده است. با توجه به این‌که در جریان ابزار گردآوری داده ها از طیف گزینه‌ای ۵ لیکرت استفاده و رتبه‌های ۱ تا ۵ به پاسخ‌ها اختصاص داده شده و امتیاز ۱ نشان‌دهندهٔ میزان بسیار کم رضایت‌مندی و امتیاز ۵ نشان دهندهٔ بیش‌ترین حد رضایت‌مندی است. لذا عدد ۳ را می‌توان به عنوان میانهٔ نظری پاسخ‌ها انتخاب کرد. لذا می‌توان میانگین امتیاز میزان رضایت‌مندی را با عدد ۳ مقایسه کرد. میانگین امتیاز شانزده معیار مورد بحث

19- One- Sample T Test

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

برای ساکنان مراکز تجاری-تاریخی کلان‌شهرهای اصفهان و تبریز به‌ترتیب ۲/۸۳ و ۲/۸٤ محاسبه شد. هر دو میانگین به‌دست آمده، نشان دهندهٔ رضایت پایین‌تر از حد متوسط تعریف شده، می‌باشد. تفاوت ۰/۰۱ بین میانگین رضایت‌مندی از محیط مراکز تجاری-تاریخی دو کلان‌شهر مورد بررسی نشان‌دهنده سطح رضایت تقریباً مشابه است. همچنین با توجه به میانگین‌های محاسبه شده در هر دو کلان‌شهر که بسیار به هم نزدیک می‌باشند و تفاوت‌های جغرافیایی و فرهنگی نسبی بین ساکنان نواحی مرکز تجاری-تاریخی هر دو کلان‌شهر، می‌توان چنین نتیجه گرفت که این ارقام نزدیک ناشی از عواملی غیر از عوامل تشکیل‌دهنده کیفیت محیط می‌باشد. همان‌طوری که در (جدول ۲)، نیز می‌توان مشاهده کرد در ارتباط با عوامل شانزده‌گانه میزان رضایت‌مندی ساکنان مراکز تجاری- تاریخی کلان‌شهر اصفهان در پنج مورد (نحوه جمع‌آوری زباله، تعلق مکانی، ساختمان، فضای سبز و خوانایی بافت) بیشتر از میانگین (عدد ۳ تعریف شده) بوده و در مابقی معیارها نارضایتی نسبی بین ساکنان دیده می‌شود. همچنین در این کلان‌شهر بهترین حالت رضایت‌مندی در بین معیارها متعلق به عنصر خوانایی بافت با میانگین ۳/٤۲ و پایین‌ترین میانگین رضایت‌مندی در بین عوامل شانزده‌گانه مربوط به معیار شلوغ بودن محدوده با میانگین ۲/۳ می‌باشد. در ارتباط با عوامل شانزده‌گانه میزان رضایت‌مندی ساکنان مراکز تجاری-تاریخی کلان‌شهر تبریز نیز به مانند اصفهان، پنج معیار (نحوه جمع‌آوری زباله، امنیت، تعلق مکانی، ساختمان و خوانایی بافت) بیش‌تر از میانگین بوده که در چهار معیار مشترک می‌باشند و در مابقی معیارها نارضایتی نسبی بین ساکنان دیده می‌شود. همچنین در این کلانشهر به مانند اصفهان بهترین حالت رضایت‌مندی در بین معیارها متعلق به عنصر خوانایی بافت با میانگین ۳/۷۱ و پایین‌ترین میانگین رضایت‌مندی در بین عوامل شانزده‌گانه مربوط به معیار شلوغ بودن محدوده با میانگین ۲/۳۲ می‌باشد.

جدول ۲- امتیاز هر یک از شانزده معیار تشکیل دهنده کیفیت محیط

شاخص‌ها	مرکز تجاری-تاریخی شهر اصفهان		مرکز تجاری-تاریخی شهر تبریز	
	تعداد پاسخگویان	امتیاز شاخص	تعداد پاسخگویان	امتیاز شاخص
صدا	۳۸٤	۲/۸۱	۳۸۳	۲/٦۷
بو	۳۸٤	۲/۷٦	۳۸۳	۲/۸۷
آلودگی	۳۸۲	۲/٤	۳۷۹	۲/٤۲
زباله	۳۸۳	۳/۲٥	۳۸۲	۳/۳
امنیت	۳۷۹	۲/۹۲	۳۸۱	۳/۳۲
شلوغی	۳۸۲	۲/۳	۳۸۱	۲/۳۲
تسهیلات شهری	۳۷۹	۲/٥۸	۳۷٤	۲/٥٥
تعلق مکانی	۳۸۲	۳/۲۸	۳۷۸	۳/٤٤
ساختمان‌ها	۳۸۲	۳/۰۹	۳۸۰	۳/٤٦
شبکه دسترسی	۳۸٤	۲/۸	۳۸۱	۲/٦۱

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

ادامه جدول ۲- امتیاز هر یک از شانزده معیار تشکیل دهنده کیفیت محیط

فضای سبز	۳۸۳	۳/۲	۳۸۳	۲/٤٦
روابط اجتماعی	۳۸۱	۲/٦٥	۳۸۲	۲/٦۷
دسترسی به خدمات	۳۸۱	۲/۷٦	۳۸۳	۲/۷٦
سرزندگی	۳۸٤	۲/٤۷	۳۸۲	۲/۲۹
خوانایی	۳۸٤	۳/٤۲	۳۸٤	۳/۷۱
نظم	۳۸۳	۲/٦۱	۳۸٤	۲/٦۱

- بررسی متغیرهای اقتصادی-اجتماعی موثر بر رضایت‌مندی شهروندان از کیفیت محیط زندگی

رابطه بین متغیرها با عوامل شانزده‌گانه کیفیت محیط

در این باره برای متغیرهای سن (که به حالت سوال بسته مطرح شده بود)، جنس، وضعیت تأهل و سلامتی به عنوان متغیرهای اقتصادی- اجتماعی که دارای مقیاس اسمی هستند، از آزمون ضریب همبستگی فی و کرامر و برای میزان تحصیلات و میزان رضایت مالی شخص که در ادامه متغیرهای اجتماعی-اقتصادی هستند و مقیاس رتبه‌ای را دارا می‌باشند از روش همبستگی رتبه‌ای استفاده شده است. سطح معنی‌داری روابط بین متغیرها در سطح ۰/۰۵ (۹۵ درصد معنی‌داری) و ۰/۰۱ (۹۹ درصد معنی‌داری) بررسی شده است که میزان آن برای هر یک از عوامل در جدول (۳)، آورده شده است. در کل پاسخگویان مربوط به ساکنان مرکز تجاری-تاریخی اصفهان متغیر جنس با عوامل، شلوغی، تسهیلات شهری و تعلق مکانی رابطهٔ معناداری دارد. متغیر سن با عوامل، بو، آلودگی، تعلق مکانی، ساختمان، روابط اجتماعی، سرزندگی و نظم دارای رابطه معناداری می‌باشد. متغیر وضعیت تأهل با بو، آلودگی و تعلق مکانی، متغیر میزان تحصیلات با عوامل شلوغی، ساختمان‌ها، دسترسی به خدمات، خوانایی بافت و نظم دارای رابطه معناداری است. همچنین متغیر سلامت با کیفیت جمع‌آوری زباله، دسترسی به خدمات و خوانایی بافت دارای رابطه معناداری است که متغیر رضایت مالی با عوامل، آلودگی، کیفیت جمع‌آوری زباله، شلوغی محدوده، تسهیلات شهری، تعلق مکانی، دسترسی به خدمات، سرزندگی و خوانایی بافت در چنین وضعیتی قرار دارد. همچنین در کل پاسخگویان مربوط به ساکنان مرکز تجاری-تاریخی تبریز متغیر جنس با عوامل، امنیت، شبکه دسترسی، فضای سبز، روابط اجتماعی، دسترسی به خدمات، سرزندگی، خوانایی بافت و نظم رابطه معناداری دارد. متغیر سن با عوامل، صدا، شلوغی، شبکه دسترسی، فضای سبز و خوانایی بافت دارای رابطه معناداری می‌باشد. متغیر وضعیت تأهل با عوامل، بو، آلودگی و روابط اجتماعی، متغیر میزان تحصیلات با دو عامل، ساختمان و فضای سبز دارای رابطه معناداری است. همچنین متغیر سلامت با کیفیت آلودگی، تعلق مکانی و دسترسی به خدمات دارای رابطه معناداری است که متغیر رضایت مالی با عوامل، امنیت، تسهیلات شهری، تعلق مکانی، ساختمان‌ها، شبکه دسترسی، فضای سبز، روابط اجتماعی، دسترسی به خدمات، سرزندگی، خوانایی بافت و نظم، چنین حالتی را داراست. ضمن آن‌که مقدار Sig هر کدام را نیز می‌توان در جدول مربوطه مشاهده کرد.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

جدول ۳- رابطه بین متغیرهای اقتصادی- اجتماعی با عوامل شانزده گانهٔ محیط

عوامل	جنس				سن				وضعیت تأهل			
	اصفهان		تبریز		اصفهان		تبریز		اصفهان		تبریز	
	همبستگی	Sig	همبستگی	Sig	همبستگی	Sig	همبستگی	Sig	همبستگی	Sig	همبستگی	Sig
صدا	ندارد	۰/۷۲۳	ندارد	۰/۵۲۳	ندارد	۰/۷۱۹	دارد	۰/۰۴۶	ندارد	۰/۱۶۹	ندارد	۰/۳۱۳
بو	ندارد	۰/۰۵۹	ندارد	۰/۵۱۸	دارد	۰/۰۱۴	ندارد	۰/۴۲۱	دارد	۰/۰۰۱	دارد	۰/۲۶۰
آلودگی	ندارد	۰/۱۷۷	ندارد	۰/۵۰۴	دارد	۰/۰۰۲	ندارد	۰/۲۳۳	دارد	۰/۰۰۱	دارد	۰/۰۵۰
زباله	ندارد	۰/۹۵۳	ندارد	۰/۱۷۲	ندارد	۰/۹۸۷	ندارد	۰/۷۵۷	ندارد	۰/۴۴۷	ندارد	۰/۰۹۴
امنیت	ندارد	۰/۰۶۶	دارد	۰/۰۳۲	ندارد	۰/۳۲۵	ندارد	۰/۴۸۷	ندارد	۰/۲۵۲	ندارد	۰/۲۱۱
شلوغی	دارد	۰/۰۳۶	ندارد	۰/۵۳۹	ندارد	۰/۶۷۷	دارد	۰/۰۱۰	ندارد	۰/۴۶۲	ندارد	۰/۳۷۴
تسهیلات شهری	دارد	۰/۰۱۰	ندارد	۰/۰۹۱	ندارد	۰/۳۷۰	ندارد	۰/۹۵۲	ندارد	۰/۵۸۶	ندارد	۰/۱۴۰
تعلق مکانی	دارد	۰/۰۰۶	ندارد	۰/۵۸۳	دارد	۰/۰۰۰	ندارد	۰/۵۱۹	دارد	۰/۰۰۳	ندارد	۰/۱۵۸
ساختمان‌ها	ندارد	۰/۵۳۷	ندارد	۰/۴۶۶	دارد	۰/۰۳۸	ندارد	۰/۱۱۴	ندارد	۰/۷۱۰	ندارد	۰/۳۲۵
شبکه دسترسی	ندارد	۰/۰۸۱	دارد	۰/۰۰۰	ندارد	۰/۱۳۴	دارد	۰/۰۳۸	ندارد	۰/۴۲۸	ندارد	۰/۱۱۲
فضای سبز	ندارد	۰/۲۹۲	دارد	۰/۰۰۳	ندارد	۰/۵۱۳	دارد	۰/۰۰۰	ندارد	۰/۴۰۶	ندارد	۰/۰۷۱
شبکه دسترسی	ندارد	۰/۰۸۱	دارد	۰/۰۰۰	ندارد	۰/۱۳۴	دارد	۰/۰۳۸	ندارد	۰/۴۲۸	ندارد	۰/۱۱۲
فضای سبز	ندارد	۰/۲۹۲	دارد	۰/۰۰۳	ندارد	۰/۵۱۳	دارد	۰/۰۰۰	ندارد	۰/۴۰۶	ندارد	۰/۰۷۱
روابط اجتماعی	ندارد	۰/۱۱۴	دارد	۰/۰۲۵	دارد	۰/۰۰۶	ندارد	۰/۱۴۷	ندارد	۰/۴۱۸	دارد	۰/۰۲۰
دسترسی به خدمات	ندارد	۰/۳۴۷	دارد	۰/۰۳۱	ندارد	۰/۷۲۹	ندارد	۰/۲۶۱	ندارد	۰/۳۷۸	ندارد	۰/۲۰۷
سرزندگی	ندارد	۰/۳۷۴	دارد	۰/۰۱۹	دارد	۰/۰۲۵	ندارد	۰/۱۳۱	ندارد	۰/۵۶۳	ندارد	۰/۲۳۰
خوانایی	ندارد	۰/۶۶۴	دارد	۰/۰۲۰	ندارد	۰/۷۱۰	دارد	۰/۰۳۵	ندارد	۰/۱۳۶	ندارد	۰/۱۶۵
نظم	ندارد	۰/۲۶۶	دارد	۰/۰۰۶	دارد	۰/۰۰۰	ندارد	۰/۵۷۰	ندارد	۰/۰۵۶	ندارد	۰/۸۷۹
صدا	**ندارد**	۰/۲۵۳	دارد	۰/۰۰۵	ندارد	۰/۱۴۷	ندارد	۰/۳۱۶	ندارد	۰/۷۸۳	ندارد	۰/۶۰۸
بو	**ندارد**	۰/۷۴۸	ندارد	۰/۰۷۹	ندارد	۰/۵۱۱	ندارد	۰/۱۱۸	ندارد	۰/۸۲۸	ندارد	۰/۳۳۷
آلودگی	**ندارد**	۰/۶۶۳	ندارد	۰/۰۵۹	ندارد	۰/۰۶۲	دارد	۰/۰۲۶	دارد	۰/۰۴۲	ندارد	۰/۲۰۴
زباله	**ندارد**	۰/۸۰۶	ندارد	۰/۷۳۳	دارد	۰/۰۳۰	ندارد	۰/۹۴۱	دارد	۰/۰۰۰	ندارد	۰/۸۱۲
امنیت	**ندارد**	۰/۳۰۶	ندارد	۰/۹۳۷	ندارد	۰/۹۹۳	ندارد	۰/۷۴۰	ندارد	۰/۷۸۶	دارد	۰/۰۰۰
شلوغی	**دارد**	۰/۰۳۳	ندارد	۰/۱۳۵	ندارد	۰/۳۴۴	ندارد	۰/۲۰۴	دارد	۰/۰۰۰	ندارد	۰/۲۲۶
تسهیلات شهری	**ندارد**	۰/۳۱۸	ندارد	۰/۴۳۶	ندارد	۰/۶۶۲	ندارد	۰/۶۳۰	دارد	۰/۰۰۰	دارد	۰/۰۰۱

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

ادامه جدول ۳- رابطه بین متغیرهای اقتصادی- اجتماعی با عوامل شانزده گانهٔ محیط

عوامل	جنس				سن				وضعیت تأهل			
	اصفهان		تبریز		اصفهان		تبریز		اصفهان		تبریز	
	همبستگی	Sig	همبستگی	Sig	همبستگی	Sig	همبستگی	Sig	همبستگی	Sig	همبستگی	Sig
تعلق مکانی	**ندارد**	۰/۳۱۳	ندارد	۰/۶۳۰	ندارد	۰/۰۸۲	دارد	۰/۰۰۵	دارد	۰/۰۰۰	دارد	۰/۰۰۰
ساختمان‌ها	**دارد**	۰/۰۴۱	دارد	۰/۰۱۶	ندارد	۰/۱۹۷	ندارد	۰/۴۶۶	دارد	۰/۰۰۴	دارد	۰/۰۰۰
شبکه دسترسی	**ندارد**	۰/۴۶۶	ندارد	۰/۸۳۹	ندارد	۰/۱۰۸	ندارد	۰/۳۶۱	ندارد	۰/۱۴۸	دارد	۰/۰۰۰
فضای سبز	**ندارد**	۰/۲۴۰	دارد	۰/۰۱۴	ندارد	۰/۱۳۵	ندارد	۰/۱۷۲	دارد	۰/۰۰۰	دارد	۰/۰۰۱
روابط اجتماعی	**ندارد**	۰/۴۲۲	ندارد	۰/۷۴۴	ندارد	۰/۳۵۲	ندارد	۰/۳۲۹	دارد	۰/۰۰۴	دارد	۰/۰۰۶
دسترسی به خدمات	**دارد**	۰/۰۳۳	ندارد	۰/۰۱۷	دارد	۰/۰۴۲	دارد	۰/۰۴۹	دارد	۰/۰۰۰	دارد	۰/۰۰۸
سرزندگی	**ندارد**	۰/۷۰۵	ندارد	۰/۷۸۸	ندارد	۰/۲۷۶	ندارد	۰/۵۱۵	دارد	۰/۰۴۹	دارد	۰/۰۰۰
خوانایی	**دارد**	۰/۰۰۴	ندارد	۰/۲۷۸	دارد	۰/۰۵۰	ندارد	۰/۷۳۹	دارد	۰/۰۰۱	دارد	۰/۰۳۸
نظم	**دارد**	۰/۰۱۲	ندارد	۰/۷۳۲	ندارد	۰/۴۶۶	ندارد	۰/۷۵۲	ندارد	۰/۹۵۴	دارد	۰/۰۰۰

- رابطه بین متغیرها با رضایت‌مندی از کیفیت محیط زندگی

از آنجایی که در ضمن مقاله نیز بیان شد، کیفیت محیط زندگی به عنوان متغیر وابسته اصلی که حاصل برآیند عوامل شانزده‌گانه می‌باشد، در نظر گرفته شد. بدین منظور برای بیان رابطه بین متغیرهای اقتصادی-اجتماعی با رضایت‌مندی از کیفیت محیط زندگی به مانند قسمت نخست عمل شده است. در (جدول ٤)، رابطه بین ویژگی‌های فردی با متغیر وابسته اصلی (میزان رضایت‌مندی از کیفیت محیط زندگی) بیان شده است.

جدول ٤- همبستگی بین ویژگی‌های فردی با رضایت‌مندی از کیفیت محیط زندگی

متغیّر Y / متغیّر X	رضایت مندی از کیفیت محیط زندگی در					
	مرکز تجاری- تاریخی شهراصفهان			مرکز تجاری- تاریخی شهر تبریز		
	همبستگی	Sig	P-value	همبستگی	Sig	P-value
سن	ندارد	۰/۰۹۹	۰/۸۷۸	ندارد	۰/۹۳۸	۰/۸۸۲
جنس	دارد	۰/۰۲۱	۰/۵۹۹	دارد	۰/۰۴۸	۰/۴۷۷
میزان تحصیلات	ندارد	۰/۱۵۹	۰/۰۷۳	دارد	۰/۰۰۰	۱/۱۲۹
وضعیت تأهل	ندارد	۰/۵۲۴	۰/۶۴۱	ندارد	۰/۹۸	۰/۶۵۱
وضعیت سلامت	ندارد	۰/۲۴۹	۰/۳۹۴	ندارد	۰/۱۳۵	۰/۴۵۷
رضایت اقتصادی	دارد	۰/۰۰۰	۰/۲۹۴	دارد	۰/۰۰۰	۱/۰۶۱

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

همان‌طوری که مشاهده می‌شود، در هر دو محدوده مورد مطالعه بین دو متغیر جنس و رضایت اقتصادی با میزان رضایت مندی از کیفیت محیط زندگی رابطهٔ معناداری وجود دارد. غیر از مقادیر محاسبه شده برای Sig و P-value در هر دو محدودهٔ مورد بحث، در ارتباط با هدف پژوهش تنها تفاوتی که می‌توان در دو نمونه مذکور مشاهده کرد، رابطه معناداری است که بین میزان تحصیلات و میزان رضایت‌مندی از کیفیت محیط زندگی در کلان‌شهر تبریز وجود دارد، حال آنکه چنین رابطه‌ای در کلان‌شهر اصفهان به‌دست نیامده است.

نتیجه‌گیری

نتایج نشان می‌دهد که میزان رضایت شهروندان از کیفیت محیط در حد مطلوبی قرار ندارد. در ارتباط با میزان آزمون تی تک نمونه‌ای در هر دو محدوده مورد بحث، تفاوت به‌گونه‌ای می‌باشد که حتی می‌توان از در نظر گرفتن اختلاف مقادیر محاسبه شده (۰/۰۱) نیز صرف‌نظر کرد. به هر حال با توجه به تفاوت‌های جغرافیایی و فرهنگی نسبی بین ساکنان مرکز تجاری- تاریخی دو کلان‌شهر اصفهان و تبریز، علت این موضوع را می‌توان تفاوت‌های فردی وابسته به صفات اجتماعی- اقتصادی بررسی کرد. نتایج این بررسی‌ها نشان می‌دهد که متغیر جنسیت در ادراک محیط تأثیرگذار است و این مهم در هر دو جامعه مورد بحث تأیید شده است. همچنین علاوه بر جنسیت، سطح درآمد و رضایت مالی شهروندان ساکن در مراکز تجاری-تاریخی نیز در ادراک محیط آنان موثر است که به مانند متغیر قبلی (جنسیت) در دو جامعه مورد اشاره مورد آزمون قرار گرفته و تأیید می‌شود. تأثیر میزان تحصیلات در ادراک محیطی ساکنان تنها در کلان‌شهر تبریز تأیید شده در حالی که تأثیر همین عامل در کلان‌شهر اصفهان رد می‌شود.

همچنین در رابطه با عوامل شانزده‌گانه در دو سطح (برای هر دو کلان‌شهر به صورت منفک) نسبت به هر یک از متغیرهای فردی ۲ حالت در ۱۶ وضعیت و مجموعاً ۳۲ حالت قابل بررسی بوده است؛ که بهترین وضعیت به ترتیب به متغیرهای فردی رضایت مالی، سن، جنس و میزان تحصیلات به‌ترتیب با ۱۹، ۱۲، ۱۱ و ۷ حالت مثبت اختصاص داده می شود. ضمن آنکه وضعیت تأهل و سلامتی هر کدام با ٦ حالت مثبت در آخرین مرتبه قرار می‌گیرند.
آنچه که ما امروز شاهد آن هستیم، محیطی است که ناخواسته در حال زندگی درآنیم و از آن تأثیر نیز می‌پذیریم، اما آنچه مسلم است تأثیرات ناشی از ویژگی‌های فردی بر روی ادراکات محیطی را نمی‌توان نادیده گرفت، زیرا ادراکات محیطی و کیفیت‌های کسب شده توسط ساکنان از آن می‌تواند تابعی از متغیرهای فردی بوده که حالت نسبی به خود می‌گیرد.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

References

- Altman, I., (2003), "***The environment and social behavior (Privacy personal space, territory, crowding)***", (Translation Ali Namaziyan), Tehran: University of Shahid Behshti Publications. [In Persian].
- Bahraini, H., Tabibiyan, M., (1999), " Urban environmental quality evaluation model", ***Journal of Ecology***, 21: 1-24. [In Persian].
- Baycanlevent, T., Nijkamp, P., (2006), "A Taxonomic Perspective Quality of Urban Life", ***Journal of Studies in Regional Science***, 36: 1-5.
- Bentley, I., Alcock, A., Murrain, P., McGlynn, S., Graham, S., (1985), ***"responsive environments: A manual for designers"***, (Translation by: Behzadfar Mostafa), Second Edition, Tehran : University of Science and Technology. [In Persian].
- Bond. J., Corner, L., (2004), ***"Quality of life and older people"***, London, Open University Press.
- Brown, A. L., (2003), "Increasing the utility of urban environmental quality information", ***Landscape and Urban planning***, 65: 85-93.
- Chapman, D., (2004), "***Creating neighborhoods and places in the built environment***", (Translation Faryadi Sharzad & Tabibiyan, Manoucher), First Edition, Tehran: University of Tehran Publications. [In Persian].
- Cleman, R. T., (1991), ***"Making hard decision: An introduction to decision analysis,*** *Boston"*, PWS-Kent publishing Company, 557p.
- Crap, F., Zawadski, R., (1976), "Dimensions of urban environmental", ***Quality Environmental Behavior***, 2 (8): 239-264.
- Das, D., (2008), "Urban quality of life: A case study of Guwahati", ***Social Indicator's Research***, 88 (2): 297-310.
- Fahkruddin, N., (1991), ***"Quality of urban life"***, first edition, Rawat publication, Jaipur,.
- Haginegad, A., Rafieian, M., Zamanei, H., (2011), "Investigation of effective individual variables on citizens satisfaction with environmental quality; Case study : Comparison of old and new urban pattern of Shiraz", ***Geography and Development Iranian Journal***, 8: 63-82. [In Persian].
- Islam, N., Huda, N., Narayan, F. B., Rana, P. B., (1997), "Addressing the urban poverty agenda in Bangladesh: The case of slum communities in Dhaka City", ***International Journal of Development Issues***, 6(1): 50-62
- Jacobs, A., Appleyard, D., (1987). "Toward an urban design manifesto", ***Journal of the American Planning Association***, 53 (1): 112-120.
- Jacobs, J., (1961), ***"The death and life of great american cities"***, (Translated by: HamidReza Parsi and Arezoo Aflatooni), University of Tehran: Tehran.
- Kaili, D., (2003), ***"Fuzzy evaluation of urban environmental quality"***, Internationa Institute for Geo-Information Science and Earth Observation Enschede, The Netherlands, Enschede City.
- KamruzzamanMajumder, A., Eftekhar, H., Nurul I., Sarwar, I., (2007), "Urban environmental quality mapping: A perception study on chittagong mehropolitan city", ***Journal of science, Engineering and Technology***, 1 (2): 1-10.
- Khamachi, B., (2005), "***Neighborhoods and historical cultural celebrities region eight municipality of Tabriz***", First Edition, Tehran Teyfnegar Publications. [In Persian].

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]

- Lang, J., (2005), **"*Creating architectural theory: The role of behavioral sciences in environmental design*"**, (Translation Alireza Anifar), Second edition, University of Tehran, Tehran. [In Persian].
- Lansing, J. B., Marans, R.W., (1969), "Evaluation of neighborhood", ***Journal of the American Institute of Planners***, 35: 195-199.
- Lindvall, T., Radford, E.P., (1973), "Measurement of annoyance due to exposure to environmental factors", ***Journal of Environmental Research***, 6: 1-36.
- Lynch, A. K., (1981), ***"Theory of good city form"***, (Translation Seyed Hosein Bahreni), Second edition, Publications University of Tehran: Tehran.
- Matlabi, G., (2002), "Psychology environment new knowledge in the service of architecture and urban design", ***Honar-Ha-Ye- Ziba***, 10: 52-67. [In Persian].
- Pacione, M., (1984), "Evaluating the quality of the residential environment in a high rise public housing development", ***Appl. Geogr***, 4 (1): 59–70.
- Pacione, M., (2003), "Urban environmental quality and human wellbeing- a social geographical perspective", ***landscape and urban planning***, 65: 19. 30.
- Pal, A.K., Kumar, U.C., (2005), "Quality of life concept for the evaluation of societal development of rural community in west bangal", India , ***Rural Development***, 2: 83-94.
- Rahnamai, M. T., Hoseni, S.P., (2004), **"*Process urban planning of Iran*"**, First Edition, Samt Publications: Tehran. [In Persian].
- Shafaghi, S., (2002), "***Geography Isfahan***", University of Isfahan Publications. Isfahan.[In Persian].
- Shakooei, H., (2005), "***Environmental philosophies and geographic schools***", Second edition, GitaShenasi Publications, Tehran. [In Persian].
- Southworth, M., (1988). "Theory and practice of contemporary urban design", ***Town Planning Review***, 60(4): 369-402.
- The foundation Islamic Encyclopedia, (2003), **"*Encyclopedia of Islamic World* "**, Cover 6, Iranian- Islamic Research Center, Tehran. [In Persian].
- Van kamp, I., Leidelmeijer, K., Marsman, G., De Hollander, A., (2003), "Urban environmental quality and human well-being toward a conceptual framework and demarcation of concepts; literature study", ***Journal of Landscape and Urban Planning***, 65: 5-18.
- Van poll, R., (1997), ***"The perceived quality of urban environment: A multi-attribute evaluation"***, University of Groningen: Groningen.
- ZerenGulersoy, N., Ozsoy, A., Tezer, A., GenliYigiter, R., Gunay, Z., (2009, "Strategic quality planning in urban environment", ***ITU A|Z*** , 6 (1): 109-125.

[Downloaded from geographical-space.iau-ahar.ac.ir on 2026-10-31]